

HERENTALSE
GESCHIEDKUNDIGE
KRING VZW

Motie van de Herentalse Geschiedkundige Kring vzw aan het gemeentebestuur van de stad Turnhout, de heer Ludo Helsen, bestendig gedeputeerde bevoegd voor cultuur bij het Provinciebestuur van Antwerpen en de heer Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Toerisme, Onroerend Erfgoed en Vlaamse Rand, in verband met het behoud en de wettelijke bescherming van het cultuurhistorisch en archeologisch waardevol smeedijzeren hekwerk (met de achterliggende kerkhoftuin) van de reeds wettelijk beschermde Sint-Pieterskerk op de Grote Markt te Turnhout

Op verzoek van 'Taxandria, Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van de Antwerpse Kempen', en van de Turnhoutse heemkundige kring 'Het Bezemklokje' onderzocht de Herentalse Geschiedkundige Kring vzw het historisch en archeologisch belang van het smeedijzeren hekken rond de Sint-Pieterskerk op de Grote Markt te Turnhout.

Teneinde eventuele misverstanden te vermijden wenst de Herentalse Geschiedkundige Kring vooraf uitdrukkelijk te stellen dat hij zich hierbij op een zuiver historisch-wetenschappelijk standpunt stelt.

Het cultuurhistorisch en archeologisch belang van het smeedijzeren hek rond de Sint-Pieterskerk – dat in het kader van de recente plannen van het ontwerp bureau Stramien tot herinrichting van de Grote Markt zou dienen afgebroken te worden – reikt echter tot ver buiten de grenzen van Turnhout en daarom is de Herentalse Geschiedkundige Kring graag bereid dieper in te gaan op deze problematiek.

Het bedreigde hekwerk is immers een erfgoedstuk van nationaal belang. In zijn eeuwenoude geschiedenis is Turnhout nooit meer expliciet op het nationale voorplan getreden dan op 27

oktober 1789, toen het Brabants Patriottenleger, onder leiding van generaal J.A. Van der Mersch, de Oostenrijkers versloeg in de straten van Turnhout.

Dit Brabants vrijwilligersleger was gevormd in Alphen (Noord-Brabant). Het bestond uit vrijwilligers uit gans het hertogdom, waaronder een groot contingent Turnhoutenaren. Ook verscheidene belangrijke Kempische leiders van de latere Boerenkrijg, de militair georganiseerde opstand* tegen de Fransen (1798), die men nog het best zou kunnen omschrijven als de Tweede Brabantse Omwenteling, maakten er van deel uit. De drie meest bekende waren ongetwijfeld Emmanuel Jozef Van Gansen (Westerlo), Pieter Corbeels (Turnhout) en Albert Meulemans (Tongerlo).

Zowel tijdens de Brabantse Omwenteling (1789) als tijdens de Boerenkrijg (1798) vervulden kerkhofmuren een belangrijke militair-strategische rol. Zo ook de kerkhofmuur rond de Sint-Pieterskerk tijdens het gevecht van de Patriotten in de straten van Turnhout tegen de Oostenrijkse troepen van generaal Schröder. Kerkhofmuren waren immers gevechtsposities vanwaar men vanuit een min of meer gedekte positie de vijand onder vuur kon nemen.**

De overwinning van het Patriottenleger in de straten van Turnhout was voor de Brabantse revolutionairen een morele opsteker om de strijd tegen de Oostenrijkers onverpoosd verder te zetten tot het ganse hertogdom Brabant en de Zuidelijke Nederlanden van de Oostenrijkers zouden bevrijd zijn.

Ook te Turnhout zelf was de impact niet gering. Melchior Lambertus van Gorkum, de vader van de Turnhoutse geschiedschrijving, stelde zelfs de publicatie van zijn opus magnum 'Beschrijvinge der Stad en Vrijheid van Turnhout' (Mechelen, 1790) een aantal maanden uit om er het 'merkwierdig Dag-verhael, wegens den Slag aldaer voorgevallen, den 27. October 1789 gevolgt met de groote Victorie door de Vaderlansche Patriotten op de Keyzerlyke Troupen' aan te kunnen toevoegen. Ruim anderhalf jaar eerder, op 6 december 1788, had Van Gorkum voor de publicatie van zijn manuscript reeds het keizerlijk imprimatur bekomen.

De stad Turnhout gaf niet alleen een aantal straten en pleinen namen die herinneren aan de slag bij Turnhout maar herdacht ook meermaals (in 1839, 1864, 1889 en 1999) op een feestelijke wijze dat belangrijke historische gebeuren. (Bij de herdenking van 1839 waren overigens nog oud-strijders present. En de laatste overlevende Patriot van 1789, Antoon Coninx, was aanwezig op de viering van 1864.) Sedert 1989 wordt te Turnhout ook regelmatig een groots historisch openluchtspel georganiseerd.

Die herdenkingen getuigen van piëteit voor de vrijheidsstrijders van 1789. Maar we vragen ons

* Deze opstand werd in de eigentijdse Franse bronnen meestal 'l'insurrection de l'an VII' genoemd. Bij ons is hij nog het best bekend onder de naam 'Boerenkrijg'.

** 'Rontomme het Kerkhof stonden'er ook veel geposteert, en hielden den muur van het Kerkhof voor hun retranchement.'

Byvoegzel aen deze beschrijvinge der STAD en VRYHEYD TURNHOUT. Bevattende een merkwierdig Dag-verhael, wegens den Slag aldaer voorgevallen, den 27. October 1789 gevolgt met de groote Victorie door de Vaderlansche Patriotten op de Keyzerlyke Troupen.

M.L. VAN GORKUM, *Beschrijvinge der Stad en Vrijheid van Turnhout*, Mechelen, 1790, bijvoegsel blz. 9.

toch af of zulke vieringen in de toekomst bij het grote publiek nog ernstig zullen overkomen, na de afbraak van het smeedijzeren hekwerk door de stad zelf en de inname van de achterliggende kerkhoftuin (het voormalige kerkhof). Op dat kerkhof rusten overigens nog steeds stoffelijke resten van een aantal gesneuvelde vrijheidsstrijders en burgers van Turnhout.

In functie van de realisatie van de plannen voor de heraanleg van de Turnhoutse Grote Markt heeft het behoud van het smeedijzeren hekwerk geen enkele zin. Tenminste, dat verklaarde de Turnhoutse burgemeester onomwonden tijdens een overlegvergadering tussen het Turnhoutse comité 'Behoud het hekken' en een deputatie van het Turnhoutse schepencollege op 25 maart 2010. Deze vergadering was belegd op initiatief van het actiecomité 'Behoud het hekken'.

Aanwezig waren: de burgemeester en de schepenen van cultuur van de stad Turnhout, de Turnhoutse stadsarchivaris en afgevaardigden van de 25 Turnhoutse verenigingen die tot het actiecomité behoren. Op verzoek van de geschiedkundige kring Taxandria en van de heemkundige kring 'Het Bezemklokje', woonde ook de secretaris van de Herentalse Geschiedkundige Kring deze vergadering bij. Op de bijeenkomst van de beheerraad en van de algemene vergadering van de Herentalse Geschiedkundige Kring d.d. 12 april 2010 bracht hij er verslag over uit. Daarop besliste het bestuur van de Herentalse Geschiedkundige Kring na onderzoek unaniem de actie van Taxandria en van de andere Turnhoutse verenigingen voor het behoud van het hekwerk te ondersteunen met een motie.

In deze motie staan twee punten centraal: ten eerste de zogenaamd historische argumenten die Francis Stijnen, burgemeester van Turnhout, hanteert om het waardevolle hekwerk te laten afbreken en ten tweede een aantal onverantwoorde facetten van het plan tot heraanleg van de Turnhoutse Grote Markt dat het ontwerpbureau Stramien heeft opgemaakt.

De 'historische' argumentatie van de pleitbezorgers van de afbraak

Als aanloop tot het informatieve gesprek tussen de Turnhoutse burgemeester en de verenigingen van het actiecomité 'Behoud het hekwerk' hing de Turnhoutse stadsarchivaris, Bart Sas, aan de hand van fotografische bronnen en andere documenten een gedegen beeld op van de Grote Markt te Turnhout in verleden en heden. Op dezelfde wijze bracht hij ook het project voor de heraanleg van het Turnhoutse marktplein in beeld.

Via deze projectie konden alle aanwezigen visueel ervaren hoe fraai de Turnhoutse Grote Markt wel was vooraleer de grote kaalslag in 1904 van start ging. De afbraakpolitiek die toen werd ingezet, kan alleen maar geïnspireerd geweest zijn door de waanidee dat Turnhout monumenten te veel had. Dat is wel een serieuze misvatting, want op het gebied van historische gebouwen is Turnhout een van de armste steden van het land. Tot die bevinding kwam althans de Vereniging van Natuur- en Stedenschoon toen de afbraak van het oud stadhuis (bouwjaar 1716) begon te dreigen. Dat gemis aan monumentale rijkdom weerhield de Turnhoutse vroede vaders er nochtans niet van om vanaf het begin van de twintigste eeuw met betrekking tot de Grote Markt een barbaarse vernietigingspolitiek te voeren. Eersterangsmonumenten als 'Het Oude Steentje' (tweede helft zestiende eeuw) en 'De Engel' (oudste vermelding 1427) werden met de grond gelijk gemaakt. Objectief gezien waren dat nochtans stuk voor stuk monumenten, die met de

criteria die de Vlaamse Gemeenschap thans hanteert, zonder probleem wettelijk zouden worden beschermd.

Het orgelpunt in deze afbraakpolitiek werd ongetwijfeld in de jaren 1959-1961 aangeslagen, toen in het kader van de bouw van een nieuw stadhuis zowel 'Den Thoren' (gebouwd ca. 1662) als het oud stadhuis (bouwjaar 1716) tegen de vlakte gingen. Het oud stadhuis was nochtans sinds 1936 als monument wettelijk beschermd. Voor de Turnhoutse vroede vaderen was die wettelijke bescherming evenwel geen beletsel om het historisch pand te laten declasseren. Na de bouw van het nieuw stadhuis lieten ze in 1962 het oud stadhuis, nochtans een monument, om verkeerstechnische redenen (sic) gewoon slopen. Volgens de samenstellers van de inventaris van het cultuurbezit in België (kanton Turnhout), een uitgave van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Monumenten en Landschappen (1997), was bij de bouw van het nieuw stadhuis (1959-1961) en de afbraak van het oud stadhuis in 1962 'alle zin voor maat en verhouding zoek'.

Eveneens interessant om weten is dat in 1904 samen met 'Het Oude Steentje', ook de oude kerkhofmuur (1773) werd gesloopt en vervangen door een smeedijzeren hekken, dat thans nog de omheining van het kerkhoftuin uitmaakt. Dit hekken werd aangebracht op een hoge gemetselde sokkel bekleed met arduin.

Positief was ongetwijfeld dat in het kader van de recente voorbereidende werkzaamheden van de heraanleg van de Grote Markt een groots opgezet archeologisch onderzoek plaatsgreep. Een historisch genootschap kan zo'n initiatief alleen maar toejuichen. Al bij al waren de vondsten voorspelbaar: de fundamenten van de monumentale gebouwen die sedert 1904 waren afgebroken, alsook die van het oud stadhuis, dat in 1962 met de grond werd gelijkgesteld. Dat er op de plek van het oude kerkhof ook beenderen opgegraven werden, was eveneens te verwachten.

Volgens het ontwerpbureau 'Stramien' zouden dus het smeedijzeren hekken en de kerkhoftuin moeten verdwijnen. Waarom? Gewoon omdat, ondanks hun archeologische, culturele en historische waarde, de realisatie van het 'unieke' project in de weg staan.

Burgemeester Francis Stijnen, nochtans historicus van opleiding, volgde deze zienswijze.

'Het panorama van de Turnhoutse Grote Markt heeft zich eeuwenlang permanent gewijzigd; het is nooit hetzelfde gebleven', aldus de burgemeester. En hij besloot: 'Ik ben ook historicus en als dusdanig heb ik het geval geëvalueerd (en een beslissing genomen).' Daarmee was voor hem duidelijk de kous af. En voor de rest hulde hij zich in een sibillijns stilzwijgen.

Logischerwijs had de bevoegde overheid het hekwerk en het kerkhof, die met de Sint-Pieterskerk een integraal geheel vormen, mee moeten opnemen in het Koninklijk Besluit van 30 mei 1936 omtrent de wettelijke bescherming van de kerk. Maar blijkbaar werd dit over het hoofd gezien. Anderzijds dient ook opgemerkt te worden dat de vervanging van de oude kerkhofmuur uit 1773 door het huidige hekwerk (1904) historisch gezien een spijtige vergissing was. Met de criteria die de Vlaamse Gemeenschap thans hanteert, zouden niet alleen de oude kerkhofmuur maar ook alle andere gebouwen die sedert 1904 op de Grote Markt afgebroken werden, wettelijk beschermd zijn geworden. Ook zou het oud stadhuis, hoewel sinds 1936 wettelijk beschermd,

nooit zijn gedeclasseerd en afgebroken(1962).

De pleitbezorgers van de afbraak van het cultuur-historisch waardevolle smeedijzeren hek zullen ongetwijfeld munt proberen te slagen uit het feit dat dit hekwerk (1904) niet de originele kerkhofmuur is van waarachter de Patriotten in 1789 de Oostenrijkers beschoten. En daarom mag het, althans volgens hen, gerust gesloopt worden!

In die optiek zou een gebouw dus alleen maar wettelijk beschermd mogen worden als het nog volledig uit al zijn originele bouwmaterialen bestaat; m.a.w. als er door de eeuwen heen geen steen gewijzigd is! Dat is uiteraard voor geen enkel gebouw uit de antieke oudheid en zelfs niet uit de Nieuwste Tijd het geval. In dit verband is het misschien wel eens nuttig de afbraakpromotoren eraan te herinneren dat hun stringent criterium zelfs door de Unesco nooit is gehanteerd. Was dat het geval geweest, dan zouden monumenten van wereldformaat als het Parthenon te Athene of het Colosseum te Rome thans niet op de lijst van het werelderfgoed van de Unesco prijken. Want hoeveel materialen zijn er in het Parthenon, de indrukwekkende tempel van Athena die de Acropolis in Athene domineert, nog origineel uit Pericles' tijd? En hoeveel stenen zijn er in het Colosseum nog uit de eerste eeuw na Christus? Kunnen dergelijke monumenten van wereldformaat dan gesloopt worden?

Mutatis mutandis is dan ook zelfs de dekanale Sint-Pieterskerk te Turnhout niet veilig. Het is immers zeer twijfelachtig of die kerk nog wel voor de helft bestaat uit de bakstenen uit de tijd dat ze werd opgebouwd (de belangrijkste bouwfase situeert zich in de tweede helft van de vijftiende eeuw en belangrijke vergrotingen dateren van de tweede helft van de achttiende eeuw). Moet die kerk dan ook maar afgebroken worden omdat ze meer dan eens hersteld of gerestaureerd werd?

Indien de monumentenvisie die het ontwerpbureau Stramien, burgemeester Francis Stijnen en zijn supporters hanteren voor de heraanleg van de Grote markt te Turnhout, wereldwijd zou gevolgd worden, dan is er op gans onze planeet geen enkele cultuurhistorisch monument nog veilig.

Gepast ingrijpen van de heer Geert Bougeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Toerisme, Onroerend Erfgoed en Vlaamse Rand

Langs deze weg feliciteert de Herentalse Geschiedkundige Kring vzw de heer Geert Bourgeois, omdat hij, door de voorlopige bescherming van het cultuurhistorisch en archeologisch zo belangrijke hekwerk, Turnhout, de Kempen en heel de Vlaamse Gemeenschap voor een nieuwe culturele ramp van formaat heeft behoed. Tevens heeft hij als verantwoordelijk minister, na unaniem advies van de dienst Monumenten en Landschappen, door zijn gepast ingrijpen een duidelijk signaal gegeven dat Turnhout geen monument meer te veel heeft en dat in heel de Vlaamse Gemeenschap paal en perk dient gesteld te worden aan de zinloze vernieling van eeuwenoud cultureel gemeenschapsgoed.

Tevens dankt de Herentalse Geschiedkundige Kring vzw minister Bourgeois omdat hij

onverwijld werk maakte van het opstarten van het openbaar onderzoek dat aan de definitieve wettelijke bescherming van het hekwerk en de kerkhoftuin dient vooraf te gaan.

In het kader van dit vooronderzoek dringt de Herentalse Geschiedkundige Kring vzw er bij de bevoegde instanties, zoals het gemeentebestuur van de stad Turnhout, bij de heer Ludo Helsen, bestendig afgevaardigde voor cultuur bij het Provinciebestuur van Antwerpen, en bij de heer Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Toerisme, Onroerend Erfgoed en Vlaamse Rand, erop aan om, in het algemeen belang van Turnhout, van de Kempen en van de gehele Vlaamse Gemeenschap, ook het hekwerk en de kerkhoftuin rond de reeds wettelijk beschermde Sint-Pieterskerk te Turnhout onverwijld wettelijk te beschermen.

Herentals, 1 september 2010

Dr. Jan-M. Goris
secretaris

Mr. Hugo Verhaegen
voorzitter